

NIKU Tema 40

Fortidens minner i dagens landskap

Status for automatisk fredete kulturminner
i Fræna kommune, Møre og Romsdal, 2011

May-Liss Bøe Sollund

NORSK INSTITUTT FOR KULTURMINNEFORSKNING

NIKU

Norsk institutt for
kulturminneforskning

Fortidens minner i dagens landskap

Status for automatisk fredete kulturminner
i Fræna kommune, Møre og Romsdal, 2011

May-Liss Bøe Sollund

Norsk institutt for kulturminneforskning er et uavhengig forsknings- og kompetansemiljø med kunnskap om norske og internasjonale kulturminner.

Instituttet driver forskning og oppdragsvirksomhet for offentlig forvaltning og private aktører på felter som by- og landskapsplanlegging, arkeologi, konservering og bygningsvern.

Våre ansatte er konservatorer, arkeologer, arkitekter, ingeniører, geografer, etnologer, samfunnsvitere, kunsthistorikere, forskere og rådgivere med spesiell kompetanse på kulturarv og kulturminner.

NIKU har sitt hovedkontor i Oslo og distriktskontorer i Bergen, Oslo (Gamlebyen), Tromsø, Trondheim og Tønsberg.

Publikasjoner

Som selvstendig stiftelse har vi valgt å avslutte tidligere serier og etablerer fra 2003 to nye serier som hver nummereres fra 1 og oppover.

- NIKU Rapport er den rapportering som overleveres oppdragsgiver etter fullført prosjekt. Serien kan ha begrenset opplag og distribusjon.
- NIKU Tema omfatter det vide spekter av kulturminnefaglige områder som instituttet arbeider med og henvender seg i hovedsak til forsknings- og fagmiljøer samt forvaltning.

Sollund, M.-L. B. 2012. Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Fræna kommune, Møre og Romsdal 2011. NIKU Tema 40.

Oslo, mars 2012

NIKU Tema 40

ISSN 1503-4909

ISBN 978-82-8101-112-0 (trykt)

ISBN 978-82-8101-113-7 (elektronisk)

Rettighetshaver ©: Stiftelsen Norsk institutt for kulturminneforskning, NIKU
Publikasjonen kan siteres fritt med kildeangivelse

Redaksjon: Kirsten Kolsberg

Design og grafisk produksjon: Fladby as

Opplag: 200

Trykk: www.fladby.no

Trykt på miljøpapir

Publikasjonen er også tilgjengelig som pdf-fil på www.niku.no

Kontaktadresse:

NIKU

Storgata 2,

Postboks 736 Sentrum

N-0105 Oslo

Tlf.: 23 35 50 00

Faks: 23 35 50 01

Internett: www.niku.no

Oppdragsgiver: Riksantikvaren

Prosjektnummer: 1562080

Ansvarlig signatur: Kari Larsen

Sammendrag

Sollund, May-Liss Bøe. 2012. Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Fræna kommune, Møre og Romsdal 2011. – NIKU Tema 40.

I denne rapporten beskrives omfanget av skader som er påført de automatisk fredete kulturminnene (fornminnene) i Fræna kommune, Møre og Romsdal i perioden 2006-2011. Resultatene er basert på observasjoner som ble foretatt i 2011. Disse observasjonene er sammenstilt med observasjoner fra 2006, da den forrige kontrollregistreringen fant sted. Disse bygget igjen på beskrivelser og observasjoner gjort i forbindelse med den første kontrollregistreringen i 2000 og ØK-registreringen i 1976. Undersøkelsen viser hvilke areal typer fornminnene ligger på og fornminnernes tilstand. Dersom fornminnene er skadet eller fjernet etter 2006, er det også identifisert hvilke tiltak som har forårsaket dette. Registreringen er utført i henhold til «NS 9450 Automatisk fredete kulturminner. Registrering av tap og skade. Norsk Standard 1. utgave». Denne tredje kontrollregistreringen gir mulighet til å se endringer av fornminner og arealene de ligger på i en periode på 35 år.

Resultatene av undersøkelsen viser at i løpet av de siste fem årene er ingen fornminner fjernet fullstendig. I alt 14 av fornminnene har vært utsatt for inngrep som har forårsaket endring. Årsaken til endringer er jordbruks- og fritidsaktiviteter, samt at en del fornminner er tilrettelagt slik at de skal være synlige for allmenheten. Arealbruken i de områdene der fornminnene ligger har endret seg svært lite. Mer enn 80% av fornminnene ligger i områder som er definert som skog, myr eller marginalområder. Det som er mest foruroligende er imidlertid at disse områdene er i ferd med å gro igjen. 64 fornminner ble ikke gjenfunnet fordi områdene de ligger i allerede er overgrodd av lyng og busker.

Oppdraget er utført på bestilling av Riksantikvaren som ønsker en kartlegging av årsakene til at den registrerte kulturminnebestanden desimeres.

Emneord: kulturminne – fredet – kyst – overvåking – desimering – kontroll – tap – skade – tilstand – Fræna – Møre og Romsdal

Abstract

Sollund, May-Liss Bøe 2012. Prehistoric sites and monuments in present-day landscape. A report on the state of preservation of protected monuments in the municipality of Fræna in Møre og Romsdal County, year 2011. – NIKU Tema 40 in Norwegian.

This report describes the extent of damage inflicted on protected prehistoric sites in Fræna, Møre og Romsdal County between 2006 and 2011. Archaeological sites in this area were originally surveyed and described in 1976 in connection with the publication of the Norwegian Land Use Maps for Fræna. A monitoring survey was undertaken in 2000 to investigate the state of the sites. The next survey was done in 2006. By combining the three sets of information, it has been possible to produce a comprehensive assessment of the state of the recorded sites within the given period of time.

A monitoring survey in 2011 showed that in the five years since the survey in 2006, 14 sites had suffered some kind of damage and that agricultural, leisure activities and visitor amenities were the most frequent cause. More than 80% of the sites are located in areas not suitable for agriculture and in these areas overgrowth is a problem.

The 2006 and 2011 surveys concerning the problem of monument attrition are a part of a nationwide investigation, initiated and funded by the Directorate for Cultural Heritage.

Key words: cultural heritage site – protected – monitoring – survey – control – loss – damage – condition – coast – Fræna – Møre og Romsdal.

Forord

Periodiske kontrollregistreringer av tap og skade er ledd i Riksantikvarens overvåkingen av automatisk fredete kulturminner. Kontrollarbeidet i Fræna kommune, Møre og Romsdal ble utført i mai 2011. Arbeidet ble gjennomført av prosjektleder May-Liss Bøe Sollund, Jan Brendalsmo, Thomas Risan og Anneli Nesbakken. Alle er arkeologer ved NIKU. De takkes.

Oslo, mars 2012
May-Liss Bøe Sollund

Innhold

Sammendrag	3
Abstract	3
Forord	4
1 Innledning	5
2 Bakgrunn	5
3 Hovedresultater	6
4 Presentasjon av området	7
4.1 Fræna kommune, Møre og Romsdal	7
4.2 Tidligere registreringer	7
4.3 Metode	10
5 Kvalitetsvurdering av tidligere registreringer	11
5.1 Kontroll av kartfestingen	11
6 Resultat av kontrollen	11
6.1 Tilstandsendring i perioden 2006-2011	11
6.2 Areal og arealbruksendring	13
6.3 Fornminner som er berørt av tiltak i perioden 2006-2011	14
6.4 Tiltak som har forårsaket skade på fornminner i perioden 2006-2011	14
6.5 Utviklingen 1990 – 2000 – 2006 – 2011 (figur 20 og 21)	17
6.6 Status for fornminnene i kontrollkommunene frem til 2014	17
7 Tendenser i trusselbildet	18
8 Konklusjon	18
9 Kilder	18

Vedlegg 1: Fræna kommune 2011.

Fornminner som er skadet/ikke gjenfunnet etter andre kontrollregistrering i 2006.

1 Innledning

Fornminnene i Norge har vært underlagt juridisk vern helt siden 13. juni 1905 da «Lov om Fredning og Bevaring af Fortidslevninger» ble vedtatt. Denne loven er senere endret og revidert, senest i 2003, i takt med endringer i samfunnet og erkjennelsen av nye fornminnetyper. Bakgrunnen for fredningsloven av 1905 var først og fremst å beskytte gjenstandsmaterialet i fornminnene mot ufaglig utgravning. Senere er fornminnene som landskapselement blitt viktigere, og dette kommer også frem i kulturminneloven av 1978 § 19, der det slås fast at departementet kan frede et område rundt selve fornminnet så langt det er nødvendig for å bevare virkningen av det i landskapet. Likevel har utbygging og nydyrking gjennom tidene ført til at svært mange fornminner er skadet eller fjernet, og dette har også i stor grad skjedd etter 1905.

2 Bakgrunn

Undersøkelsen er utført av NIKU etter bestilling fra Riksantikvaren. Prosjektet «Kontrollregistrering av automatisk fredede kulturminner (fornminner)» ble igangsatt i 1997 med fokus på desimeringshastigheten for automatisk fredete kulturminner. Fra 2001 har prosjektet vært en del av Riksantikvarens miljøovervåkningsvirksomhet. Formålet med overvåkningsprosjektet er å skaffe oversikt over utviklingen for tap av og skade på kulturminnene, og å finne fram til årsakene til tap og skader. I Overvåkningsprogrammet overvåkes i alt 16 kommuner over en tidsperiode på 5 år. Første omdrev av kontrollregistreringen ble avsluttet i 2004. Da var alle de 16 kommunene kontrollregistrert for første gang.

I 2005 startet så arbeidet med 2. omgang kontrollregistreringer. Det ble avsluttet i 2009. I 2010 ble arbeidet med tredje omdrev av kontrollene satt i gang i kommunene Grong i Nord-Trøndelag, Skien i Telemark, Trondheim i Sør-Trøndelag og Tromsø i Troms. I 2011 ble kommunene Fræna, Nord-Aurdal og Kautokeino besøkt.

Resultatmaterialet fra overvåkningsprogrammet brukes til rapportering til det miljøvernpolitiske resultatområdet, Bevaring og bruk av kulturminner. Følgende nøkkeltall inngår under dette: Periodevis tap og skade, og årsaksforhold i utvalgte lokaliteter over og under vann; Delen av registrerte arkeologiske kulturminner uten nye skader (St.meld.nr.16 2004-2005). Kontrollregistreringene gjennomføres etter Norsk Standard, NS 9450:2003, Automatisk fredete kulturminner – Registrering av tap og skade.

Kommunene som inngår i kontrollarbeidet:

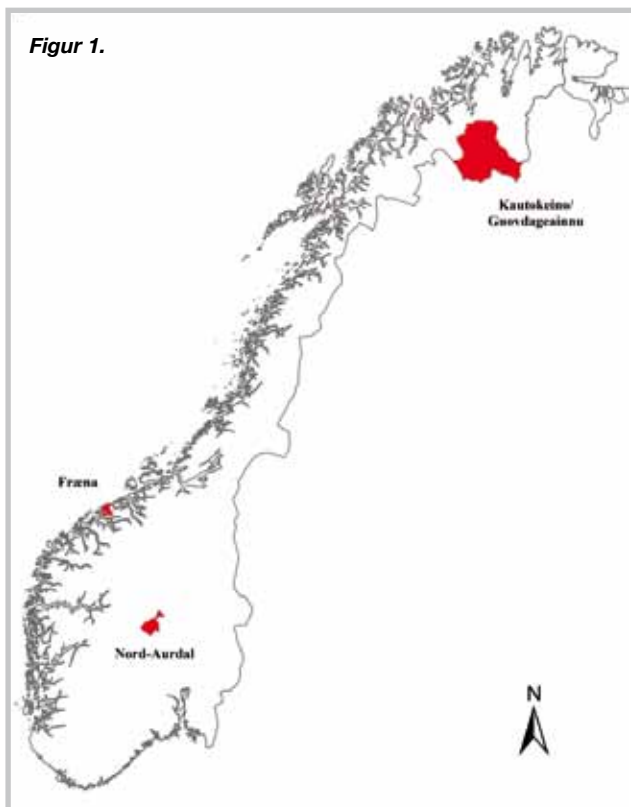
Skien, Telemark. Trondheim, Sør-Trøndelag. Tromsø, Troms. Grong, Nord-Trøndelag. Nord-Aurdal, Oppland. Kautokeino, Finnmark. Fræna, Møre og Romsdal. Eidskog, Hedmark. Saltdal, Nordland. Sandnes, Rogaland. Skjåk, Oppland. Bømlo, Hordaland. Horten, Vestfold. Lillesand, Aust-Agder. Sortland, Nordland. Sarpsborg, Østfold.

Det er publisert rapporter for alle kontrollregistreringene. Alle rapportene er tilgjengelige og kan lastes ned som pdf-filer fra www.niku.no. For resultatet av 1. omdrev av kontrollen er det publisert en artikkel i Viking 2008 (Sollund 2008).

3 Hovedresultater

Kontrollregistreringen i 2011 omfattet kommunene Nord-Aurdal i Oppland, Guovdageainnu/Kautokeino i Finnmark og Fræna i Møre og Romsdal. Resultatet for andre kontrollregistreringsrunde er som følger (Figur 1 og 2):

Fræna, Møre og Romsdal	Kontroll av 416 fornminner, registrert i 1976, kontrollert i 2000, 2006
Kautokeino, Finnmark	Kontroll av 164 fornminner, registrert i 1978, kontrollert i 2000, 2006
Nord-Aurdal, Oppland	Kontroll av 146 fornminner, registrert i 1990, kontrollert i 2000, 2006

Figur 2. Gjennomsnittlig årlig tapte og skadete fornminner i de tre kommunene som ble kontrollregistrert i 2011

Sum pr år tap og skade, gjennomsnitt

Kommune	Periode	Prosent
Fræna	2006-2011	0,66
Kautokeino	2006-2011	1,71
Nord-Aurdal	2006-2011	0,41

Tap pr. år, gjennomsnitt

Kommune	Periode	Antall	Prosent
Fræna	2006-2011	0	0
Kautokeino	2006-2011	0	0
Nord-Aurdal	2006-2011	0	0

Skade pr. år, gjennomsnitt

Kommune	Periode	Antall	Prosent
Fræna	2006-2011	2,8	0,66
Kautokeino	2006-2011	2,8	1,71
Nord-Aurdal	2006-2011	0,6	0,41

4 Presentasjon av området

4.1 Fræna kommune, Møre og Romsdal

Fræna er en kystkommune og den dekker nesten hele Romsdalshalvøya. Kommunesenteret ligger i Elnesvågen. Kommunen har en variert natur med fjell som stiger bratt opp fra store, nokså flate områder med myr, dyrket mark og skog. Innbyggertallet har vært stabilt de seneste årene dog med en liten økning. Ved årsskiftet 2011/2012 var det 9324 innbyggere i Fræna. (www.Fræna.kommune.no)

4.2 Tidligere registreringer

Den første systematiske registreringen av kulturminner i det som i dag er Fræna kommune ble utført i forbindelse med konstruksjonen av Det økonomisk kartverk (ØK) i 1975 og -76. Det ble da registrert 659 enkeltminner innenfor de kategoriene som var automatisk fredet på den tiden. Den dominerende fornminnekategorien ved denne registreringen var alle gravrøysene og det ble registrert nesten 600 av denne typen (se Binns 2001, Sollund 2007).

Ved førstegangsregistreringen ble det skrevet til dels svært utførlige rapporter om fornminnene. Ut fra beskrivelsene og skissene som ble gjort den gang, er det tydelig at mye i landskapet har endret seg etter den tid. På Elnes ble det for eksempel registrert 12 røyser eller gravrøyser i et felt. Alle er beskrevet med form og størrelse og innbyrdes avstand. De lå innenfor et steingjerde som var en halv meter høyt. 35 år etter registreringen er det ikke mulig å finne igjen en eneste røys og til og med steingjerdet er i ferd med å gro ned (figur 3).

Figur 3. Røysfeltet på Elnes. ID 67835. Steingjerdet går parallelt med stien. Foto: Jan Brendalsmo NIKU 2011

Figur 4. Området på Rishaugen, Id 7388, der det skal ligge et gravfelt under lyng og brisk. Foto: Anneli Nesbakken NIKU 2011.

Figur 5. Gravrøys på Nordneset, Id 26423 i 2006. Foto: Jan Brendalsmo NIKU 2006.

Figur 6. Samme gravrøys, Id 26423, etter avtorving i 2011. Foto: Anneli Nesbakken, NIKU 2011.

På Rishaugen ble det også registrert 26 gravrøyser i 1975. Ved kontrollregistreringene har vi bare lyktes i å finne igjen to av disse. De ligger på toppen av knausen og de resterende skal i følge beskrivelsen ligge på en flate på sørvestsiden av haugen. På denne flaten kan man ane noen uregelmessige formasjoner i krattskogen. Det er vanskelig å avgjøre om dette er rotvelter, overgrodde gravrøyser eller naturlige formasjoner (figur 4).

I andre deler av kommunen er det i de siste årene foretatt avtorvning av gravrøyser slik at de er blitt mer synlige for turgåere og turister. Dette har blant annet skjedd på Nordneset (figur 5 og 6). Møre og Romsdal fylkeskommune har deltatt i dette arbeidet.

Figur 7. Gravfeltet på Id 27824. Gravfeltet, id 47840, ligger på det ytterste neset. Foto: Jan Brendalsmo NIKU 2011.

Nesten alle gravrøysene i Fræna lå tidligere i områder som ble brukt til beite. I alle de gjengrodde røysområdene er beitingen etter hvert opphørt. Det er kun få beiteområder igjen i dag. Ett av dem er rundt Korsberget og Litlekorsberget. Her ligger det to gravfelt der vegetasjonen blir holdt nede på grunn av beitingen (figur 7).

På Malefeten ligger mange av gravrøysene på rullesteinsbeltet og skjøtsler seg selv. Enkelte er fremdeles nesten helt fri for vegetasjon slik de var da de ble bygd (figur 8).

Figur 8. Del av gravfeltet på Malefeten, Id 7387, med Stemshesten i bakgrunnen. Foto: Jan Brendalsmo NIKU 2011.

4.3 Metode

Alle rapporter fra tidligere registreringer i Fræna kommune er innskrevet i Askeladden, og samtlige kartavmerkninger er digitalisert og har unike identitetsnummer (Id) i databasen. Før kontrollarbeidet ble igangsatt, var utdrag av informasjonen i Askeladden som omhandlet automatisk fredete kulturminner (fornminner) i kommunen eksportert fra databasen til en felt-datasamler. Kontrollregistreringsprosedyren har fulgt Riksantikvarens instruks, gjengitt som Vedlegg 1.

Ved kontrollregistreringen i 2000 ble det laget en tabell med opplysninger om fornminnene i kommunen. Den inneholdt blant annet data om fornminnenes tilstand og en beskrivelse av skadebildet for de av fornminnene som hadde vært utsatt for inngrep. I tillegg hadde den opplysninger om hvilke arealkategorier fornminnene lå på (Binns 2001, Vedlegg 1). Disse dataene ble lagt inn i

Askeladden og var grunnlaget for kontrollregistreringen i 2006. Kontrollen som ble foretatt i 2011 baserer seg på data fra disse tidligere kontrollene. Alle opplysninger om tilstandsendringer ligger nå i databasen. Det finnes også digitale fotografier av alle fornminnene både fra 2006 og 2011. Disse ligger i Riksantikvarens fotoarkiv. De fornminnene som er skadet eller ikke gjenfunnet ved kontrollen, er listet opp i Vedlegg 1.

5 Kvalitetsvurdering av tidligere registreringer

5.1 Kontroll av kartfestingen

Innsamling av data for stedfesting har blitt utført med feltdatasamler av typen Trimble TDS Nomad og CPOS-GPS av typen Altus APS3, samt ARCPAD programvare. Innmålingene ble, i den grad CPOS-nettet hadde dekning i det aktuelle området, innmålt med centimetersnøyaktighet. Registreringene ble foretatt med det elektroniske registreringsskjema for Askeladden utarbeidet av Riksantikvaren. Deter blitt foretatt noens småjusteringer av enkeltminnegeometrier.

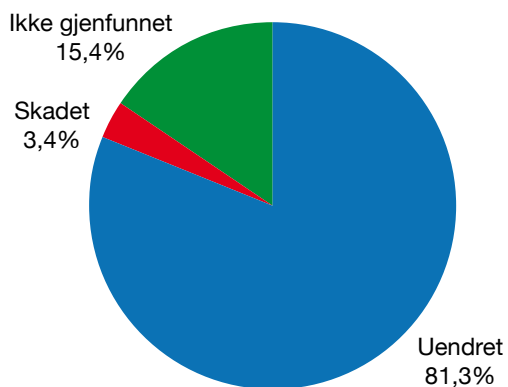
6 Resultat av kontrollen

6.1 Tilstandsendring i perioden 2006-2011

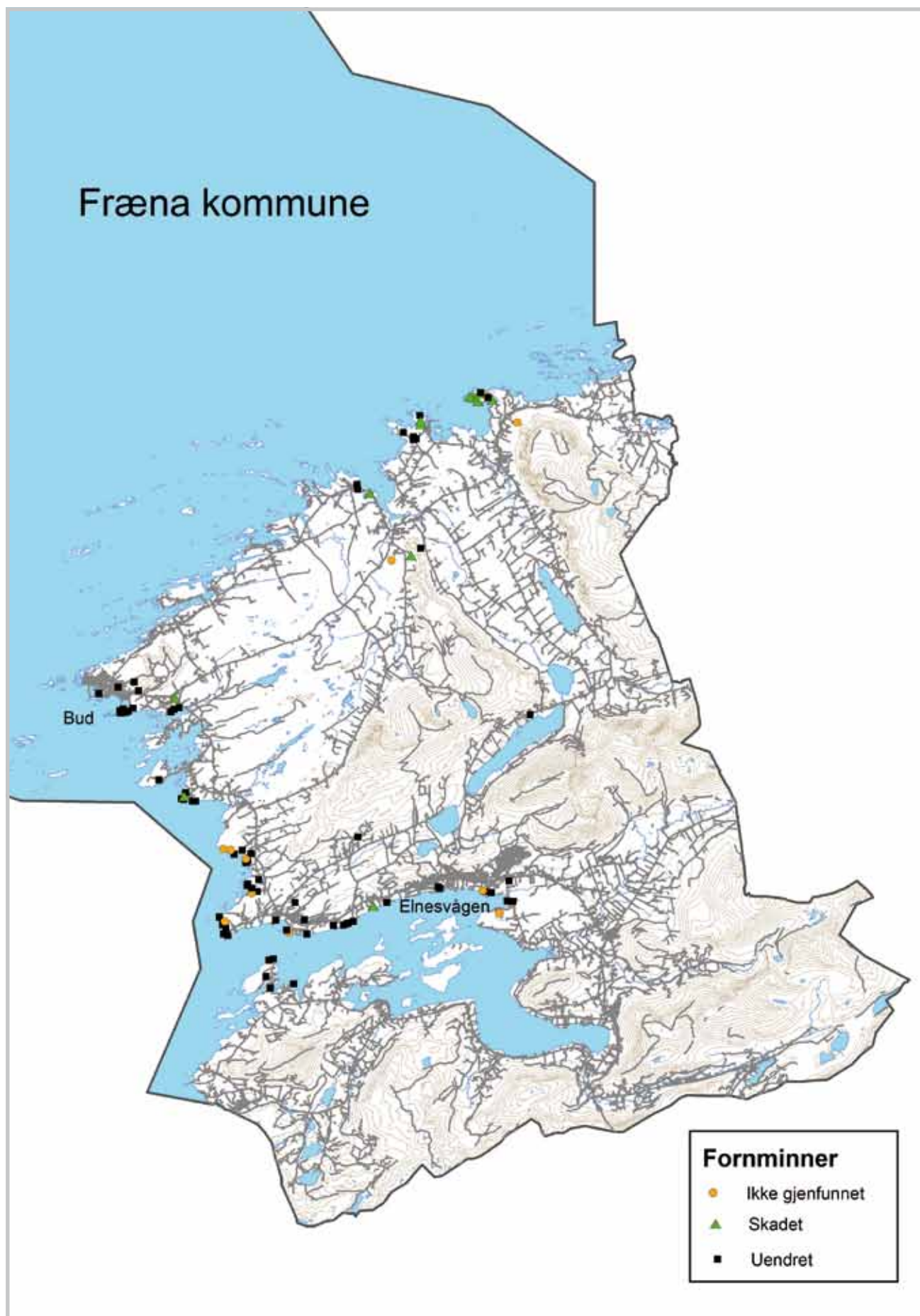
Det ble kontrollert 416 automatisk fredete kulturminner (forminner) i Fræna kommune. Etter 2006 har 338 av disse ikke vært utsatt for observerbare tiltak som kommer i direkte konflikt med kulturminneloven. Totalt har 14 vært utsatt for tiltak som har ført til at fornminnene er endret. Ingen fornminner er tapt i denne perioden. I alt 64 ble ikke gjenfunnet ved kontrollen (Figur 9, 10, 11).

Figur 9. Endring av de kontrollerte fornminnene i perioden 2006-2011

Kommune	Samlet antall	Periode	Uendret	Skadet	Ikke gjenfunnet
Fræna	416	2006-2011	338 (81,3 %)	14 (3,4 %)	64 (15,4 %)

Figur 10. Endring av de kontrollerte fornminnene i perioden 2006-2011

Figur 11. Kartet viser kontrollerte forminner i Fræna. Hvert felt kan omfatte flere forminner. Felt der minst ett fornminne er skadet eller ikke gjenfunnet er markert som skadet eller ikke gjenfunnet på dette kartet.

Figur 12: Del av gravfeltet på Vågøy, Id 18249. Foto: Jan Brendalsmo, NIKU 2011

I tillegg til disse 64 som var så gjengrodde at vi ikke fikk kartfestet dem som enkeltminner, var det mer enn 100 gravrøysler på Sandvikshagen, Id 60284, som er helt umulig å se. Grunnen til at vi greide å måle dem inn som enkeltminner i 2006 var at det var blitt laget et kart over området i 1973 der alle enkeltminner er avmerket og beskrevet. I 2006 gikk vi manngard over lokaliteten og fulgte dette kartet. På denne måten kunne vi lokalisere de steder der det var høye og runde konsentrasjoner av stein under torva. Det samme måtte vi gjøre på gravfeltet, id 18249, på Vågøy. Alle disse røysene er umulig å se i dag, figur 12.

6.2 Areal og arealbruksendring

Det har vært ubetydelige endringer i bruk av arealene der fornminnene ligger etter registreringen i 1976.

Figur 13. Arealbruk på områdene der de 416 fornminnene er anlagt

Dyrket	Beite	Skog	Skog, produktiv	Tun/hage/park	Myr	Randvegetasjon	Marginalomr.
10 (2.4%)	36 (8.7%)	57 (13.7%)	59 (14.2%)	11 (2.6%)	61 (14.7%)	10 (2.4%)	172 (41.3%)

6.3 Fornminner som er berørt av tiltak i perioden 2006-2011

Skadete fornminner

Dette omfatter tiltak som har ført til at selve fornminnet er skadet eller at det er utført inngrep i sikringssonen rundt fornminnet. Undersøkelsen viser at 14 fornminner er skadet i tiden etter at de var kontrollregistrert i 2006.

Norsk Standard NS 9450 «Automatisk fredete, arkeologiske kulturminner og skipsfunn – Krav til registrering av tilstand» er det lagt til grunn at skader inkluderer «Alle typer naturlige og menneskelige inngrep på enkeltminnet og dets sikringssone som forringer dets tilstand». Denne kategorien innbefatter også tilrettelegging i form av skjøtsel fordi det er definert som inngrep.

Tiltak i fornminnet eller i sikringssonen

Ulovlige tiltak i fornminnet omfatter alle typer inngrep som er egnet til å skade, flytte, forandre eller på annen måte utilbørlig skjemme automatisk fredete kulturminner (jfr. Kulturminneloven § 3). Ulovlige tiltak i sikringssonen omfatter alle typer inngrep som er utført innenfor fem meter av fornminnets synlige ytterkant (jfr. Kulturminnelovens § 6). Blant de skadete er 1 steinalderlokalitet og 13 gravrøysler.

Ikke gjenfunnet

Fornminnene som ikke ble gjenfunnet ligger først og fremst i gjenvokst myr og i skogsområder. Blant disse er et felt med 12 røysler som ligger i skog og et annet felt med 26 gravrøysler der bare 2 ble funnet igjen. Alle disse var små og uten tvil kan vi si at de ligger i området der de er registrert, men lyng og småbusker gjør det umulig å se dem. Dersom all vegetasjon fjernes vil man nok finne dem igjen. Antall ikke gjenfunnet er nok satt altfor lavt i forhold til virkeligheten fordi mange av dem som ble målt inn i 2006, var vi ikke i stand til å se i terrenget dette året.

6.4 Tiltak som har forårsaket skade på fornminner i perioden 2006-2011

Ved kontrollen ble det lagt vekt på å finne årsakene til at fornminnene var fjernet eller skadet (Figur 14). Betegnelsene for skade- og tapsårsaker følger terminologien i «NS 9450 Automatisk fredete kulturminner. Registrering av tap og skade. Norsk Standard 1. utgave».

Jordbruksskade

Skader som kan oppstå som følge av blant annet pløying, dyrking, nydyrking, tildekking, planering, deponering av masse, husdyrhold, opparbeidelse av landbruks- og adkomstveier og lignende. I Fræna var 6 fornminner skadet som følge av jordbruksaktiviteter (Figur 15, 16, 17).

Figur 14. Antall skadete fornminner fordelt på skadeårsak. Totalantallet er 14.

Kommune	Tidsrom	Jordbruk	Husbygging/friluftsliv	Tilrettelegging
Fræna	5 år	6	2	6

Figur 15. Driftsvei gjennom steinalderboplass, Id 27829. Foto: Anneli Nesbakken, NIKU 2011.

Figur 16. Gravroys, Id 36790-1, i beite der det er både kjørespor og tråkkaskader. Foto: Anneli Nesbakken, NIKU 2011.

Figur 17. Gravroys, Id 46385-2, med kjørespor. Foto: Anneli Nesbakken, NIKU 2011.

Figur 18. Restaurert røys, Id 36797, med tursti inntil. Foto: Anneli Nesbakken. NIKU 2011.

Figur 19. Gjennomsnittlige tall for årlig skade fordelt på skadeårsak gjennom fem år

Kommune	Tidsrom	Antall kontrollerte	Jordbruk	Hus, friluftsliv	Tilrettelegging
Fræna	2006-2011	416	1,2 (0,28%)	0,4 (0,1%)	1,2 (0,28%)

Husbygging og friluftsskade

Skader som følge av bl.a. nybygging eller utvidelser av boliger, campingplasser, hytteanlegg, hageanlegg, bryggeanlegg, garasjer, uthus, veiplaneringer (adkomstveier). To fornminner var skadet i forbindelse med friluftaktiviteter. Skader har oppstått på en gravrøys fordi en lenge brukt sti nå er blitt så opptråkket at den går helt inn i røysfoten. Stien ser ut til å være i flittig bruk. I en annen gravrøys foregår det bålrensning, noe det for øvrig også gjorde ved forrige kontroll.

Tilrettelegging

Skader som har oppstått i forbindelse med at kulturminner tilrettelegges for publikum. Det er seks gravrøyser som er endret i forbindelse med at de er torvet av og turstien ut til Nordneset er utvidet. Endringen kan i disse tilfellene sies å være forbedringer fordi røysene blir mer

synlige. I ett tilfelle var det imidlertid anlagt en sti som var utvidet og nå går den langt inn i røysfoten (figur 18).

Ved kontroll av kulturminner er det som regel vanskelig å dokumentere når de ulike tiltakene som har ført til at kulturminner er skadet eller fjernet, har skjedd. Det er derfor ikke mulig å gi eksakte tall pr. år for hvor mange kulturminner som har vært berørt av tiltak. For at tallene skal ha utsagnsverdi og kunne brukes som sammenligningsmateriale i forbindelse med andre overvåkingsprosjekter, har vi laget et estimat som beregner gjennomsnittlige tall for årlige skader på fornminnene i Fræna (Figur 19).

6.5 Utviklingen 1990 – 2000 – 2006 – 2011 (figur 20 og 21)

I 2000 da den første kontrollregistreringen ble gjennomført, var det 445 enkeltminner som var registrert i 1976 som ble oppsøkt. Det viste seg da at 12 var blitt fjernet, 41 var blitt skadet mens ni ikke ble funnet igjen. I tillegg var det åtte med uklar vernestatus som ble oppsøkt. Alle de åtte sistnevnte ble vurdert til å være fra tiden etter 1536 (da er de ikke automatisk fredet) og skulle derfor ikke være med i neste kontroll. Alle disse var for øvrig uskadet. Tiden mellom registrering og kontroll var da 24 år, og det var vanskelig å finne ut når fornminnene var blitt fjernet eller skadet. En beregning av antall tapte fornminner viste da at tap pr. år var i gjennomsnitt 0,5 i antall mens antall skadete hvert år var 1,7. Jordbruket var den sektoren som hadde forårsaket at de fleste fornminnene var fjernet og skadet.

Ved undersøkelsen i 2006 var det de 416 eksisterende fornminnene som ble besøkt. I denne perioden var det ingen fornminner som var blitt fjernet, men det var 20 som var blitt påført skader. I tillegg var det 60 fornminner som vi ikke greide å lokalisere nøyaktig slik at de kunne måles. Alle lå i områder som var gjenvokst.

Ved kontrollen i 2011 oppsøkte vi alle fornminnene som var gjenstand for kontroller i 2006, også de som ikke ble gjenfunnet den gang. Nå greide vi å finne igjen og måle inn to av dem som ikke ble gjenfunnet da. Men gjen groingen har gått så raskt i de senere årene, slik at flere fornminner enn tidligere ikke kunne finnes igjen.

Det viste seg at ingen fornminner var fjernet i denne perioden, men 14 var skadet. 64 ble ikke gjenfunnet.

Figur 20. Prosentvis årlig tap innenfor de ulike tiltakstyper

Kommune	Tidsrom	Antall kontrollerte	Jordbruk	Bygg, vei	SUM
Fræna	1976-2000	445	0,09	0,02	0,11
Fræna	2000-2006	416	0	0	0
Fræna	2006-2011	416	0	0	0

Figur 21. Prosentvis årlig skade innenfor de ulike tiltakstyper

Kommune	Tidsrom	Antall kontrollerte	Jordbruk	Skogbruk	Bygg,vei	Hus, friluftsliv	Natur	Massetak	Tilrettelegging	Sammensatt	SUM
Fræna	1976-2000	445	0,19	0,01	0,07	0,11		0,01			0,38
Fræna	2000-2006	416	0,32		0,12	0,16	0,04			0,16	0,80
Fræna	2006-2011	416	0,28			0,1			0,28		0,66

6.6 Status for fornminnene i kontrollkommunene frem til 2014

I de 16 kommunene som inngår i dette prosjektet der fornminnene skal oppsøkes ca. hvert femte år var det i utgangspunktet ca. 7300 fornminner som ble kontrollert. I tallene fra den første omgangen med kontrollregistreringer var det stor variasjon i tidsforløpet fra førstegangsregistrering til kontroll, fra ti til 32 år. Antall kontrollerte fornminner pr kommune varierte mellom 112 og 2850. Etter at første omdrev av kontrollen var avsluttet i 2004 viste tallene at i kontrollmassen ble det hvert år fjernet 26 fornminner mens 22 ble skadet. Et stort antall ble i tillegg ikke funnet igjen fordi de var nedgrodd av kratt og busker.

I arbeidet med andre omdrev ble det oppdaget at det ikke var brukt samme metode for kontrollene i alle kommunene. Blant annet ga dette seg store utslag i en kommune der store antall rydningsrøyser og tufter ikke ble kontrollert enkeltvis men kun som lokalitet. Antall kontrollerte fornminner måtte derfor nedjusteres. Dette er ikke tilfelle i Fræna der de samme fornminnene er kontrollert i hver kontrollrunde. Tredje omdrev er nå i gang og for å kunne lage en sammenstilling mellom tap og skade, har vi valgt å lage tabeller for hver kommune basert på antallet som er kontrollert og omdrevstiden.

Figur 22. En av gravrøysene Sandvikshagen, Id 60284, er avtorvet slik at en del av steinene er synlige og man får dermed et inntrykk av hvordan røysa en gang har vært. Foto: Jan Brendalsmo, NIKU 2011.

7 Tendenser i trusselbildet

Mer enn 80% av fornminnene som er kontrollert i Fræna ligger i områder som har fått betegnelsen marginalområde, myr, skog eller produktiv skog. Det er fornminnene som ligger i disse områdene som i fremtiden vil være utsatt for de største truslene. Vi ser at krattskog og lyng vokser til slik at fornminnene er vanskelig å oppdage.

Gjengroing er et generelt problem på landsbasis, men prosentandelen av fornminner som ikke ble funnet igjen på grunn av dette i Fræna, er den høyeste blant kontrollkommunene.

8 Konklusjon

Kontrollregistreringen i Fræna omfattet 416 fornminner. De fleste fornminnene er gravrøysar og mer enn 80 % av kommunenes fornminner ligger i områder der de trues av gjengroing.

I løpet av de siste fem årene er ingen fornminner fjernet mens 14 har vært utsatt for inngrep i en eller annen form.

Jordbruk, tilrettelegging og friluftaktivitet har forårsaket disse endringene.

Gjengroing er et generelt problem for fornminnene. I alt 64 enkeltminner ble ikke gjenfunnet ved vårt besøk.

Den største trusselen for fornminnene i Fræna er gjengroing.

9 Kilder

Askeladden. Kulturminneregister. Riksantikvaren.

Binns, Kari Støren 2001: Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Fræna kommune, Møre og Romsdal 2000. – Oslo, NINA*NIKU – NIKU Publikasjoner 106: 1-27.

Lov om Kulturminner av 9. Juni 1978.

Norsk Standard: Automatisk fredete kulturminner – Registrering av tap og skade. NS 9450, 1. utgave oktober 2003

Sollund, May-Liss Bøe 2007: Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Fræna kommune, Møre og Romsdal 2006. – NIKU Tema 19. Oslo

St.meld. nr. 21 (2004-2005) Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand. – Det kongelige miljøverndepartement.

St.meld. nr. 16 (2004-2005) Leve med kulturminner. – Det kongelige miljøverndepartement.

www.fræna.kommune.no

Vedlegg 1

Id	Kategori	Tilstand 2011	Endringsårsak 2011	Arealbruk 2011	Merknad 2011
7387-03	Gravrøys	Skadet	Husbygging/ friluftsaft	Marginalområde	Det brennes fortsatt søppel i S-delen.
26886-1	Røys	Skadet	Husbygging/ friluftsaft	Marginalområde	Skadet i sikringssonen av opptråkket sti.
7393-1	Gravrøys	Skadet	Jordbruk	Beite	Skadet av gravemaskinkjøring, beltespor torva. Røysstein er revet opp i en lengde av 2,5m
16777-1	Gravrøys	Skadet	Jordbruk	Beite	Kjørespor i kanten
27829-1	Boplass	Skadet	Jordbruk	Beite	Skadet ved anleggelse av vei ned mot sjøen. Kull synlig i de oppgravete masser.
36790-1	Gravrøys	Skadet	Jordbruk	Beite	Skadet av dyretråkk og traktorkjøring. Erodert i S-lige del.
36790-2	Gravrøys	Skadet	Jordbruk	Beite	Tråkkskader i røysfoten.
46385-2	Røys	Skadet	Jordbruk	Skog	Kjørespor
26423-1	Røys	Skadet	Tilrettelegging	Marginalområde	Skadet, hele røysen avtorvet
36797-1	Gravrøys	Skadet	Tilrettelegging	Marginalområde	Skadet av utbedring av turvei
46386-1	Gravrøys	Skadet	Tilrettelegging	Marginalområde	Skadet i røysfoten av gruslagt tursti.
60282-01	Gravrøys	Skadet	Tilrettelegging	Marginalområde	Skadet av avtorving.
60282-02	Gravrøys	Skadet	Tilrettelegging	Marginalområde	Skadet av avtorving.
67046-1	Gravrøys	Skadet	Tilrettelegging	Marginalområde	Avtorvet. Liten varde på i røysen.
7388-01	Røys	Ikke gjenfunnet		Skog	
7388-04	Gravrøys	Ikke gjenfunnet			Gjengrodd
7388-05	Gravrøys	Ikke gjenfunnet			Gjengrodd
7388-06	Gravrøys	Ikke gjenfunnet			Gjengrodd
7388-07	Gravrøys	Ikke gjenfunnet			Gjengrodd
7388-08	Gravrøys	Ikke gjenfunnet			Gjengrodd
7388-09	Gravrøys	Ikke gjenfunnet			Gjengrodd
7388-10	Gravrøys	Ikke gjenfunnet			Gjengrodd
7388-11	Gravrøys	Ikke gjenfunnet			Gjengrodd
7388-12	Gravrøys	Ikke gjenfunnet			Gjengrodd
7388-13	Gravrøys	Ikke gjenfunnet			Gjengrodd
7388-14	Gravrøys	Ikke gjenfunnet			Gjengrodd
7388-15	Gravrøys	Ikke gjenfunnet			Gjengrodd
7388-16	Gravrøys	Ikke gjenfunnet			Gjengrodd
7388-17	Gravrøys	Ikke gjenfunnet			Gjengrodd
7388-18	Gravrøys	Ikke gjenfunnet			Gjengrodd
7388-19	Gravrøys	Ikke gjenfunnet			Gjengrodd
7388-20	Gravrøys	Ikke gjenfunnet			Gjengrodd
7388-21	Gravrøys	Ikke gjenfunnet			Gjengrodd
7388-22	Gravrøys	Ikke gjenfunnet			Gjengrodd
7388-23	Gravrøys	Ikke gjenfunnet			Gjengrodd

7388-24	Gravrøys	Ikke gjenfunnet			Gjengrodd
7388-25	Gravrøys	Ikke gjenfunnet			Gjengrodd
7388-26	Gravrøys	Ikke gjenfunnet		Skog	Gjengrodd
8439-1	Gravrøys	Ikke gjenfunnet		Myr	Må være feilavmerket.
16778-1	Røys	Ikke gjenfunnet		Myr	
16778-2	Røys	Ikke gjenfunnet		Myr	
16779-1	Røys	Ikke gjenfunnet		Myr	
18235-1	Boplass	Ikke gjenfunnet		Myr	
18239-1	Røys	Ikke gjenfunnet		Myr	
18252-22	Røys	Ikke gjenfunnet		Skog	Gjengrodd område
18252-21	Røys	Ikke gjenfunnet		Skog	Gjengrodd område
26424-1	Røys	Ikke gjenfunnet		Marginalområde	
27821-3	Røys	Ikke gjenfunnet		Brakkland	
37792-2	Steinlegning	Ikke gjenfunnet		Brakkland	
37792-1	Steinlegning	Ikke gjenfunnet		Brakkland	
46385-3	Røys	Ikke gjenfunnet	Husbygging/ friluftstakt	Grøntområde	
60284-25	Gravrøys	Ikke gjenfunnet		Udefinert	
60284-48	Gravrøys	Ikke gjenfunnet		Udefinert	
60284-53	Gravrøys	Ikke gjenfunnet		Udefinert	
60284-54	Gravrøys	Ikke gjenfunnet		Udefinert	
60284-63	Gravrøys	Ikke gjenfunnet		Udefinert	
60284-83	Gravrøys	Ikke gjenfunnet		Skog, produktiv	
60284-86	Gravrøys	Ikke gjenfunnet		Udefinert	
60284-87	Gravrøys	Ikke gjenfunnet		Udefinert	
60284-88	Gravrøys	Ikke gjenfunnet		Udefinert	
60284-91	Gravrøys	Ikke gjenfunnet		Udefinert	
60284-92	Gravrøys	Ikke gjenfunnet		Udefinert	
60284-93	Gravrøys	Ikke gjenfunnet		Udefinert	
60284-123	Gravrøys	Ikke gjenfunnet		Udefinert	
60284-129	Gravrøys	Ikke gjenfunnet		Udefinert	
67835-01	Gravrøys	Ikke gjenfunnet		Skog, produktiv	
67835-02	Gravrøys	Ikke gjenfunnet		Skog, produktiv	
67835-03	Gravrøys	Ikke gjenfunnet		Skog, produktiv	
67835-04	Gravrøys	Ikke gjenfunnet		Skog, produktiv	
67835-05	Gravrøys	Ikke gjenfunnet		Skog, produktiv	
67835-06	Gravrøys	Ikke gjenfunnet		Skog, produktiv	
67835-07	Gravrøys	Ikke gjenfunnet		Skog, produktiv	
67835-08	Gravrøys	Ikke gjenfunnet		Skog, produktiv	
67835-09	Gravrøys	Ikke gjenfunnet		Skog, produktiv	
67835-10	Gravrøys	Ikke gjenfunnet		Skog, produktiv	
67835-11	Gravrøys	Ikke gjenfunnet		Skog, produktiv	
67835-12	Gravrøys	Ikke gjenfunnet		Skog, produktiv	

NIKU Tema 40

ISSN 1503-4909

ISBN 978-82-8101-112-0 (trykt)

ISBN 978-82-8101-113-7 (elektronisk)

NIKU Hovedkontor
Storgata 2,
Postboks 736 Sentrum
N-0105 Oslo
Tlf.: 23 35 50 00
Faks: 23 35 50 01
Internett: www.niku.no